

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-74>

КОСМІЧНІ РЕСУРСИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Григоров О. М.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри міжнародного права

Науково-навчального інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. зростання темпів комерціалізації космічної діяльності загострило проблему дослідження та використання космічних ресурсів. Хоча ні Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла 1967 р. (далі – Договір про космос), ні інші джерела міжнародного космічного права не містять визначення поняття «космічний ресурс», низка дослідників міжнародного космічного права висувають свої пропозиції щодо визначення цього терміну. Так, А. Абашидзе та І. Черних розділяють космічні ресурси на матеріальні і просторові. До першої групи (матеріальних ресурсів) відносять небесні тіла (планети), астероїди, комети, метеорити, а до другої групи (просторових ресурсів) – орбітально-частотний ресурс, ГСО та інші види орбіт, точка Лангража, окремі ділянки небесних тіл, яким притаманні унікальні властивості і характеристики [1, 39].

На думку О.О. Нігреєвої космічні ресурси слід розділяти на дві категорії: а) планетарну, наприклад, ресурси Місяця, як то гелій, рідкоземельні метали та вода; б) астероїдну [2, с. 24]. Як підтвердження такої класифікації космічних ресурсів можна розглядати активізацію комерційного дослідження астероїдної групи. Так, апарат «Hayabusa-2», запущений Японією у 2014 р., досяг астероїду Рюгу у 2018 р. і у 2020 р. доставив на Землю 100 мг ґрунту з поверхні астероїду. В рамках американської експедиції «OSIRIS-Rex» з вивчення астероїду Бонну у 2023 р. очікується доставка на Землю зразків масою 60 г.

Досліджуючи тематику міжнародно-правових аспектів природоресурсної діяльності у космічному просторі, С.Д. Білоцький аналізує

норми, що містяться у Договорі про космос і є, на його думку, міжнародно-правовим підґрунтям такої діяльності, зокрема, ст. IV (Місяць та інші небесні тіла використовуються всіма державами-учасниками Договору виключно в мирних цілях... Не забороняється також використання будь-якого обладнання або засобів, необхідних для мирного дослідження Місяця та інших небесних тіл.), ст. II (Космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному присвоєнню.), ст. I (Дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, здійснюються на благо і в інтересах всіх країн...), ст. IX (...Держави-учасниці Договору повинні проводити всю свою діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, з належним урахуванням відповідних інтересів усіх інших держав-учасниць Договору. Держави-учасниці Договору проводять вивчення і дослідження космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, таким чином, щоб уникати їх шкідливого забруднення, а також несприятливих змін земного середовища внаслідок доставки позаземної речовини, і з цією метою, у разі необхідності, вживають відповідних заходів(...)), а також зазначає, що забороненим є створення певних «виключних місць розробок» та «реалізація «суверенних прав» для певних держав, що впливає зв змісту норми ст.1 Договору щодо «вільного доступу в усі райони небесних тіл» для всіх держав [3, с. 118–119].

У подальшому Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. (далі – Угода про Місяць) додатково урегулювала деякі правові аспекти, пов'язані з дослідженням і використанням природних ресурсів Місяця і його надр: 1) Дослідження і використання Місяця є надбанням всього людства і здійснюється на благо і в інтересах всіх країн, незалежно від ступеня їх економічного або наукового розвитку. При цьому належна увага приділяється інтересам теперішніх і майбутніх поколінь, а також необхідності сприяти підвищенню рівня життя і поліпшенню умов економічного і соціального прогресу і розвитку згідно з Статутом Організації Об'єднаних Націй (п. 1 ст. 4); 2) При проведенні наукових досліджень згідно з положеннями цієї Угоди держави-учасниці мають право збирати на Місяці зразки мінеральних та інших речовин і вивозити їх з Місяця. Такі зразки залишаються в розпорядженні тих держав-учасниць, котрі забезпечили їх збирання, і можуть використовуватись ними для наукових цілей. Держави-учасниці беруть до уваги бажаність надавання частини таких зразків у розпорядження інших заінтересованих держав-учасниць і міжнародної наукової спільноти для проведення наукових досліджень. При проведенні

наукових досліджень держави-учасниці можуть також використовувати мінеральні та інші речовини Місяця для підтримання життєдіяльності своїх експедицій у необхідних для цієї мети кількостях. (п. 2 ст. 6); 3) Держави-учасниці запобігають порушенню сформованої рівноваги середовища Місяця внаслідок внесення несприятливих змін у це середовище, його шкідливого забруднення, в також максимально можливою мірою заздалегідь інформують Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про всі випадки розміщення ними радіоактивних матеріалів на Місяці і про цілі такого розміщення. (п. 1, 2, с. 7); 4) Місяць і його природні ресурси є спільним спадком людства. Поверхня або надра Місяця, а також ділянки його поверхні або надр або природні ресурси там, де вони знаходяться, не можуть бути власністю якоїсь держави, міжнародної міжурядової або неурядової організації, національної організації або неурядової установи або будь-якої фізичної особи. Розміщення на поверхні Місяця або в його надрах персоналу, космічних апаратів, обладнання, установок, станцій і споруд, включаючи конструкції, нерозривно пов'язані з його поверхнею або надрами, не створює права власності на поверхню або надра Місяця або їх ділянки. (п. 1, 3. ст. 11).

Дуже важливими були положення п. 7 ст. 11, які передбачали створення міжнародного режиму дослідження і використання природних ресурсів Місяця, який передбачав такі умови: а) упорядковане і безпечне опанування природних ресурсів Місяця; б) раціональне регулювання цих ресурсів; с) розширення можливостей у справі використання цих ресурсів; і d) справедливий розподіл між усіма державами-учасницями благ, одержуваних від цих ресурсів, з особливим урахуванням інтересів і потреб країн, що розвиваються, а також зусиль тих країн, які прямо або непрямо зробили свій внесок у дослідження Місяця.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Міжнародно-правовий режим майбутньої експлуатації природних ресурсів космічного простору, Місяця та інших небесних тіл так і не був чітко сформований в перші десятиліття активізації космічної діяльності. У наступні роки, на жаль, не були використані можливості, закладені в спеціальних посиланнях ст. 18 Угоди про Місяць, які передбачали можливість перегляду і внесення змін до Угоди на вимогу однієї третини держав-учасниць по завершенню десятирічного періоду після набуття угодою чинності (Дата набуття чинності Угодою про Місяць – 11.07.1984 р.). Крім того абсолютна більшість держав-членів ООН, включаючи провідні «космічні» держави не стали учасниками Угоди. На 01.01.2022 р. учасниками Угоди про Місяць є 18 держав і 4 держави є її підписантами. Усі ці факти призвели до активізації дій деяких

держав світу, як то США, Люксембург, Саудівська Аравія, у напрямку розробки і прийняття спеціальних законодавчих актів щодо регламентації діяльності використання природних ресурсів Місяця і інших небесних тіл [4, с. 494].

Такі кроки спрямовані на ревізію чинного на сьогодні міжнародно-правового режиму космічного простору і потребують скоординованих дій світової спільноти. Тому доцільною видається позиція вітчизняних дослідників, які наголошують на наступному: «Для створення сприятливого правового середовища у сфері використання космічних ресурсів необхідно встановити чіткі правила щодо: юрисдикції та контролю космічних ресурсів; видобутку та експлуатації ресурсів космічних тіл; умов використання технологій, обладнання та пристроїв під час видобування та експлуатації природних ресурсів космічних тіл; допуску, обмеження та заборони використання ресурсів космічних тіл; громадської безпеки та охорони навколишнього середовища та відповідальності за порушення законодавства під час видобування та використання космічних ресурсів. Міжнародне визнання законності використання космічних ресурсів може забезпечити підтримку національного законодавства щодо використання космічних ресурсів» [5, с. 233].

Література:

1. Абашидзе А. Х., Черных И. А. Космические ресурсы в фокусе повышенного внимания человечества. *Обозреватель – Observer*. 11/2020. С. 37–50.
2. Нігреєва О. О. Міжнародно-правовий режим космічного простору: міжнародне *res communis* та *res nullius*. *Космічна наука і технологія*. 2022. Т. 28. № 1. С. 23–42.
3. Білоцький С. Д. Міжнародно-правове регулювання діяльності щодо природних ресурсів у космічному просторі та небесних тілах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2021. № 54. Том 1. С. 118–123.
4. Гурова А. М. Законодавче закріплення видобування та привласнення ресурсів космосу: перспектива чи авантюра. *Правова держава*. Випуск 28. 2017. С. 493–501.
5. Настюк В. Я., Костенко І. В., Белєвцева В. В. Правовий режим видобутку та використання космічних ресурсів. *Вісник національної академії правових наук України*. Том 29. № 2. 2022. С. 216–237. С. 233.